

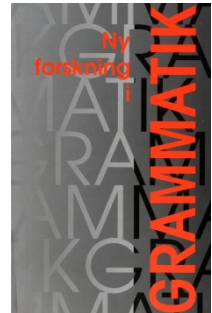
Ny Forskning i Grammatik

Titel: *Grammatik over det Danske Sprog*
- en radikal dependensgrammatik?

Forfatter: Lars Heltoft

Kilde: Ny Forskning i Grammatik 15, 2008, s. 69-94

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 2008

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Ny Forskning i Grammatik (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Grammatik over det Danske Sprog – en radikal dependensgrammatik?

Lars Heltoft

Grammatik over det Danske Sprog (Erik Hansen og Lars Heltoft, under udgivelse) er en funktionel grammatik, men var ikke planlagt som sådan. Den har udviklet sig som en sådan – gennem diskussioner med andre, på Roskilde Universitetscenter, i kredsen Dansk Funktionel Grammatik og i samarbejdet Ny Forskning i Grammatik.

Grammatik over det Danske Sprog kan afsluttes som projekt, men ikke som opgave. Afslutninger er en anledning til et selvkritisk tilbageblik, men samtidig en kærkommen anledning til efterrationalisering. Jeg skynder mig at gribe begge muligheder, men prøver at være selvkritisk nok til at pege på hvor efterrationaliseringerne finder sted.

1. Grammatikken handler om hvad man skal udtrykke

Grammatik over det Danske Sprog er indholdsbareret og dermed et forsøg på en redegørelse for den danske grammatiske semantik, konciperet og udviklet på pragmatisk grundlag. Det er altså forudsat at der findes noget der hedder den danske semantik, et sprogspecifikt indholdssystem der ikke kan reduceres til universalpragmatiske distinktioner eller til kognitive semantiske distinktioner der findes uafhængigt af koblingen mellem udtryk og indhold. Det relevante indhold i en synkron grammatik er det der er tegnsystematisk relevant, og det centrale spørgsmål er ikke hvad et sprogsystem kan udtrykke – for alle sprog kan bringes til at udtrykke alt, men hvad man **skal** udtrykke med det, en klassisk indsigt fra Hjelmsslevs, Jakobsons og Coserius tankeverden. Denne indsigt gælder således ikke sproget som helhed, men sprogets subsystemer: de leksikalske subsystemer og inden for grammatikken de enkelte paradigmer (inden for bøjning, ledstilling og konstruktion).

Dette 'skal' kan man kun finde gennem empiriske studier af relationen mellem udtryk og indhold, dvs. gennem kommutationsprøven¹. Det betyder også at det man finder, er de semantiske grænser mellem systemerne, altså: hvad et grammatisk tegn skal udtrykke, hvad det ikke kan udtrykke, og hvordan disse grænser kan sammenfattes. Denne position giver visse vanskeligheder, fordi centrale og tydelige betydningsfunktioner kan få status som varianter, og ikke som 'emiske' størrelser, se fx den abstrakte beskrivelse af *s*-passiv som objektiv modus i Heltoft og Falster Jakobsen 1996. Her er det vigtigt at de centrale betydningsfunktioner (varianter) inddrages i beskrivelsen også.

2. Topologien som eksempel

Diskussionen af Hallidays systemiske funktionelle grammatik var et centralt udgangspunkt for kredsen Dansk Funktionel Grammatik i 1990'erne og dermed også for *Grammatik over det Danske Sprog*. Hallidays opfattelse af sætningens førsteplads er et kerneeksempel på kritikken af funktionalistiske skoler der ikke finder sine sproglige indhold gennem tegnanalyse. Hvad som helst der står på den sekventielle førsteplads, udnævnes til 'tema'. Der er for eksempel ingen forskel på de berømte eksempler:

(1)	THEME	RHEME
(1a)	The duke	has given my aunt that teapot
(1b)	That teapot	the duke has given to my aunt

Hallidays pointe (1994) er at *the duke* i (1a) er både 'psykologisk subjekt' og 'grammatisk subjekt', mens der i (1b) er en fordeling så *the duke* kun er 'grammatisk subjekt', mens *that teapot* er 'psykologisk subjekt'. Hans problem i forhold til en tegnanalytisk tilgang er at der ikke kan vises nogen semantisk forskel mellem funktionen af *the duke* i de to eksempler ('psykologisk subjekt' betyder ikke andet end at det kommer først). Dernæst er der det problem at de to led tydeligvis ikke har topologisk alternation i eksemplet, de står ikke 'på samme plads', som det hedder i dansk topologisk tradition.

1. Se Hjelmslev 1943, Dyvik 1986, Harder 1996.

En analyse mere i tråd med Hallidays tjekkiske inspirationskilder (især Mathesius 1975) havde måttet tage hensyn til den relativt faste topologiske organisation af subjekt-prædikatsrelationen i engelsk (NP VP). Kommer et led fra verbalhelheden på førstepladsen, står det foran subjektet og får markeret temafunktion, i reglen en kontrast- eller fremhævelsesfunktion. Denne funktion har subjektet aldrig, og det kan således ikke være positionen som førsteled (første 'token') der betyder 'kontrastled'. En bedre topologisk analyse vil derfor være (2), hvor subjektets position fikses som analysens 'pivot' (omdrejningspunkt), se Heltoft 1992, Herslund 2006.

(2)	MARKERET TEMA	TEMA	REMA
(2a)		The duke	has given my aunt that teapot
(2b)	That teapot	the duke	has given to my aunt

Modsætningen er således 'fremhævet led' over for 'intet fremhævet led', en beskrivelse der gælder for det samlede sætningstegn, men kan henføres til analysen af førstepladsen i strukturel betydning, som 'type'. Den indledende position kan efter sin kodning ikke indeholde et trykløst anaforisk pronomener, fx:

- (3a) *It the duke has given to my aunt
 (3b) *_oHer the duke invited to dinner

Og efter analysens forudsætninger indeholder den altså heller ikke subjektet.

Ved en analyse af de danske forhold finder man en anderledes topologi med meget anderledes kodninger. Traditionen taler om fundamentfeltet, men grundfunktionen kan ikke beskrives som sammenbinding (textual function), men er illokutionær rammemarkering. Traditionelle analyser siger at alle ledtyper kan stå i fundamentfeltet, og at disse led dermed fungerer som fundament, 'det psykologiske udgangspunkt'. Men ingen af delene er rigtigt.

For det første er det ikke alle ledtyper der kan stå i fundamentfeltet: Dialogiske partikler som *jo, sham, nok, vel, vist* kan ikke. For det andet kan der stå en ledtype som ikke er kandidat til at være det psykologiske

udgangspunkt eller emnet for sætningen, simpelthen for de ikke betegner noget propositionelt indhold, og det er sætningsadverbialerne, som fx: *formodentlig* (sandhedsgardering), *desværre* (evaluativ), *egentlig*, *rent ud sagt* (repræsentativ), *med andre ord* (kommunikativ).

(4a)	RAMMELED	V	SÆTNINGSKERNE
	Rent ud sagt	er	han et problem for gruppen
	Formodentlig	har	han ikke så mange penge
	Desværre	er	der udsolgt
	Med andre ord	er	han blevet forladt
(4b)	RAMMELED	V	SÆTNINGSKERNE
	*Skam	er	han et problem
	*Jo	er	der udsolgt
	*Nok ²	har	han ikke så mange penge
	*Vel	er	han blevet fyret
(4c)	RAMMELED	V	SÆTNINGSKERNE
	Han	er	et problem for gruppen
	Så mange penge	har	han ikke
	Sommer	var	det!
	Forladt	var	han blevet

Kun (4c) svarer til den klassiske beskrivelse og indeholder propositionelle led der kan siges at beskrive et emne. (4a) angiver en relation mellem den talende og det propositionelle indhold, relationer der er forenelige med eller specifikationer af konstativ illokutionær ramme, men de er ikke selv beskrivende led, men subjektive led. Ingen af partiklerne angiver derimod illokutionær ramme eller specifikationer heraf, men de angiver dialogisk forankring, altså forventet placering i dialogen af den pågældende ytring.

Indlederpladsen i dansk har som fast hovedfunktion at angive forskellen mellem realis og nonrealis, i hovedsætninger især mellem de-

2. Ordene *nok*, *vel* og *vist* skifter betydning til indrømmende led, hvis de står i fundamentfeltet, jf. *vel er jeg ikke Caesar*, *nok har han ingen penge*, og de forekommer i faste udtryk: *vist kan du så!* Men dette bekræfter netop analysen, for de tre partiklers funktion er evidential.

klarativ ramme og spørgende ramme. Udfyldt indlederplads betyder realis, tom indlederplads med udfyldt subjektplads betyder nonrealis.

(5)	RAMMELED	V	SÆTNINGSKERNE
	Det	var	sommer
	Sommer	var	det!
		Var	det sommer?

Dernæst og som suppletiv funktion er pladsen til rådighed for sammenbindingsfunktionen. På dansk er indlederpladsen meget åben, således at de propositionelle led på pladsen både kan være emneled (anatoriske eller dynamiske emner) og rematiske led (fokusled)³.

Den danske topologiske semantik er altså anderledes end den engelske, både som angiver af illokutionær ramme – hvad den engelske kun marginalt kan være⁴ – og som position for sammenbindende led. Også i sidstnævnte funktion er der forskel. Den danske position er helt åben over for hvilken tekstuel funktion de såkaldte fundamentled har, og pladsen kan både udfyldes med anatoriske, dynamiske og fokuserede led, mens den engelske indlederposition kun kan udfyldes med dynamiske og fokuserede led, se videre Heltoft 1996a, 2003.

3. Forskellen mellem konstruktion og valens

Publiceringen af William Crofts bog *Radical Construction Grammar* (2001) har givet os en anledning til at overveje vores relation til denne version af konstruktionsgrammatikken. Med al mulig fare for efterrationalisering kan man sige at GDS er en konstruktionsgrammatik bygget op omkring skellet mellem valensbårne relationer og rene kompositionelle kategoriale strukturer. Vi insisterer på at der stadig skal være et niveau af egentlig kompositionel struktur i grammatikken, jf. Tom Givons advarsel til de amerikanske funktionalister, med VP-analysen som eksempel (Givon 1995).

3. Se nærmere Heltoft 1996 og 2003.

4. Nemlig i dette sprogs V2-rester, fx *He has found hers. Has he found her?*

Konstruktioner er paradigmatisk organiserede, på samme måde som morfologiske systemer og topologiske systemer (Heltoft 1996b). Vi foreslår en funktionel tolkning af et traditionelt konstruktionsbegreb: En konstruktion er en kompositional syntaktisk type med konventionel indholdstilordning. Dermed følger en – forhåbentlig – klar skelnen mellem konstruktion og valens. Det er netop en del af grammatikkens opgave at undersøge hvordan de enkelte sprog trækker denne grænse. Se videre Hansen og Heltoft 2005.

En af Crofts hovedpointer er at konstruktioner er sprogspecifikke, inklusive kodningen af subjekter og objekter i de enkelte sprog, og det er ikke her vi bliver uenige. Men der er en gennemgående uklarhed i hans bestemmelser af sætningsleddenes funktion som udtryk for prædikationens dele. Et godt eksempel er diskussionen af subjektets status som muligt argument til kopula-verber i prædikativkonstruktion og i perifrastisk passiv. Her er der træk der peger på at subjektet er argument for kopulaverbet/hjælpeverbet og træk der peger på det modsatte.

(Croft 2001: 214, eks. 16)

Susan is tall/intelligent

(Croft 2001: 215, eks. 17b)

The window was broken
by the neighbor's kid

Croft drager kopulas og hjælpeverbums prædikatskarakter i disse engelske eksempler i tvivl. Det der taler for, er agreement-relationen⁵ og det at adjektiv/infinit ikke kan danne prædikat alene; det han anfører som modargument, er sammenligninger med sprog som nahuatl, hebræisk og tok pisin, der ikke har noget kopula – en overraskende argumentationsstrategi i betragtning af det udmeldte synspunkt at konstruktioner er sprogspecifikke. Her kan vanskelighederne efter vores opfattelse overvindes ved klassiske midler. Med kopula som eksempel: kopula bærer finitheden og indgår derfor i et katataktisk kategorialt forhold med subjektet – der i øvrigt i dansk positionelt fungerer som illokutionært subjekt, jf. Diderichsens begreb 'aktualsubjekt' (Heltoft 2001). Adjektivet angiver egenskaber (højde, intelligens) ved subjektet, det er derfor prædikat om subjektsargumentet og stiller specifikke krav til

5. Efter min mening er 'agreement' alt for upræcist. Det er klart nok stammerektion der er tale om, jf. Eisenberg 1989.

dette (en valensrelation, se nedenfor). Det komplekse prædikat (*is tall/intelligent*) kan således analyseres i en relation mellem rene kategorier og en valensrelation, se nedenfor under 4, analysen (21).

Der er for lidt kompositionel struktur i Crofts grammatik til at kunne redegøre for sådanne indlysende og velkendte sætningsbygningsforskelle mellem sprog som dansk og engelsk på den ene side, russisk og nahuatl på den anden.

I *Grammatik over det Danske Sprog* føres forskellen mellem konstruktion og valens således tilbage til rektionsbegrebet. Der skelnes med udgangspunkt i Eisenberg (1989) mellem to former for rektion: rektion mellem syntaktiske kategorier som sådan og rektion mellem stammer og deres omgivelser. Et klassisk eksempel på ren konstruktion er katatagmet, fx mellem subjekt og finithed (Jespersen: 'nexus'). Det foreligger uafhængigt af verbalstammernes identitet og danner således en konstruktion i vores forstand. Sætninger dannes således gennem konstruktion. Fra Hansen og Heltoft (2005) gentager jeg pointen: De to sætninger i eksemplerne (6ab) er ens kataktisk opbygget (både subjekt og finithed er nødvendige), men de indgående verbalstammer har derimod forskellig valens ved at stammen i (6a) styrer et subjektsargument i prædikationssyntaksen, mens (6b) er nulvalent.

- (6a) Mor arbejder [*arbejd-* (A1)]
(6b) Det regner [*regn-* (Ø)]

Som eksempel på indholdstilordningen tæller subjektets semantiske rollebeskrivelse. Anskuet som konstruktionsdel er subjektet i dansk således neutralt over for semantisk rolle, for konstruktionen giver fri adgang for verbalstammens valenskrav. Hvad subjektet angår, er det således verbalstammernes semantik der bestemmer den semantiske rolles identitet. I (7ab) stilles de to perspektiver op over for hinanden.

- (7a) Subjektet som konstruktion(sdel) er neutralt over for semantisk rolle
(7b) Verbalstammen *arbejd-* styrer et subjekt med rollen Agent, stammen *regn-* derimod ingen semantisk rolle, allerede fordi der intet A1 er.

Men der findes talrige eksempler på at semantiske roller er en del af konstruktioners kodning og ikke (blot) knyttet til verbalstammens valens. Diatese bruges oftest om den morfologiske kategori der omfatter aktiv og passiv på dansk (i andre sprog også medium og/eller antipassiv), men her vil jeg bruge ordet i udvidet forstand om det samlede morfologisk-topologisk-konstruktions paradigme⁶ der udgøres af aktivsætninger versus passivsætninger.

Forskellen mellem aktiv og passiv beskrives oftest blot som en modsætning i morfologi og syntagmatik, og den semantiske forskel mellem aktiv og passiv opfattes som et spørgsmål om informationsstruktur og muligheden for ikke at realisere et led med rollen Agent. Sådanne beskrivelser er ikke adækvate, fordi de ikke medtager den semantiske rolleforskel mellem konstruktionerne aktiv og passiv, og det skyldes at man ikke er opmærksom på forskellen mellem valens og konstruktion.

Crofts beskrivelse af relationen mellem aktiv og passiv i engelsk er ikke helt klar. Figur 6.4 side 216 – Crofts eksempel (17b) – viser passiv, og hvis han antager at aktiv er en anderledes kodning af argumenter med de samme semantiske roller AGT (agent) og PAT (Patient), så mener jeg at have en pointe. Anskuet som konstruktion har aktiv et subjekt der er neutralt over for semantisk rolle, mens passivkonstruktionens frie valensled **skal** udtrykke rollen Agent eller Årsag. Helt som i morfologiske paradigmer finder vi her en modsætning mellem få led (her: to), mellem en markeret term og en umarkeret.

Forholdet kan vises med verber der betegner kommunikationshandlinger eller forståelsesprocesser. De kan ved metaforisk eller metonymisk

6. I grammatikken anvendes der et antal paradigmatyper i bredere forstand. Følgende oversigt er dog i et vist omfang en efterrationalisering:
Morfologiske (agglutinerende, jf. Heltoft 1997).
Topologiske (modsatninger mellem ledstillingsmønstre).
Konstruktionale (klassisk eks. er sætningskløvning).
Morfologisk-topologiske (eks.: leled i dansk, imperativ vs. non-imperativ).
Morfologisk-konstruktionale (anatorisk subjekt i nominativ vs. akkusativ i alle andre tilfælde, subjekt eller ej).
Topologisk-konstruktionale (*der/her*-konstruktion; direkte objekt (DO) vs. direkte objekts antiled (DOA); indirekte objekt (IO) vs. indirekte objekts antiled (IOA), se Heltoft 2000.

udvidelse tage et subjekt der ikke kan have rollen Agent. Men denne udvidelse er ikke mulig i passiv, og vi tolker dette således at passivkonstruktionen insisterer på sin semantiske rolle, mens aktivkonstruktionen er semantisk åben: umarkeret. Verbalstammen er den samme i de enkelte eksempelpar, og den grammatiske konstruktion har så at sige hele kommandoen: I aktiv kan subjektet være åbent med hensyn til semantisk rolle, mens det frie valensled i passiv kun kan udtrykke Agent/Årsag. For eksempel:

- (8a) Bogen beskriver Toscanas vingårde
- (8b) *Toscanas vingårde bliver beskrevet af bogen
- (8c) *Toscanas vingårde beskrives af bogen

Hvad enten passiven er i *s*-modus eller perifrastisk modus, så opfylder leddet *af bogen* ikke kravet om Agent eller Årsag. I (9) bliver eksemplet semantisk acceptabelt, så snart det nedskrevne subjekt er et agentled.

- (9a) Dette suk udtrykker hans frustration
- (9b) *Hans frustration bliver udtrykt af dette suk
- (9c) (men: Hans frustration bliver udtrykt af hans kone, der skriver.)

Yderligere eksempler:

- (10a) Vejret tillod opsendelsen
*Opsendelsen blev tilladt af vejret
- (10b) Digtet udtrykker Grundtvigs krise
*Grundtvigs tro og program udtrykkes bedst af digtet Påskeliljen
- (10c) Ministeriets endelige rapport fremlægger konklusionerne
*Konklusionerne blev fremlagt af ministeriets endelige rapport
- (10d) DNA-sporene beviste at han var gerningsmanden
*Det blev bevist af DNA-sporene at han var gerningsmanden
- (10e) Værket opregner de enkelte adelsgodsers tilliggender
*De enkelte adelsgodsers tilliggender opregnes af værket

Om aktivsubjektet kan siges at beskrive sin referent som en Agent eller ej, er således ikke et konstruktionsanliggende, men et spørgsmål om

valensstyring af subjektet, et semantisk underkrav som verbalstammen kan stille. I sådanne tilfælde opstår det nævnte problem med centrale varianter status ikke, men varianterne bestemmes gennem valens.

Konstruktioner er således i princippet organiseret paradigmatiske. At diatese også har sprogspecifikt indhold, kan ses allerede af det velkendte forhold at de fleste sprog har nedskrivning af subjektet (fra aktiv til passiv) som syntagmatisk hovedfunktion (Comrie 1977), mens en modsvarende opskrivning ikke behøver at finde sted, altså fx:

(11a) Es wird gearbeitet

(11b) Der bliver puklet

Denne passivkonstruktion er mulig i skandinavisk og tysk, og kernen i passiv er da subjektsnedskrivning. I tysk og latin opskrives objekter i dativ og genitiv og ablativ (kun latin) ikke.

(12) Mir wurde gar nicht geholfen

(13a) Nemini parcitur
ingen-DAT skåne-PASS.PRÆS.3P.
'Ingen bliver skånet'

(13b) Legibus parendum est
lov-DAT.PL adlyd-GERUNDIUM-NOM VÆT-PRÆS.3PSG
'Lovene skal adlydes'

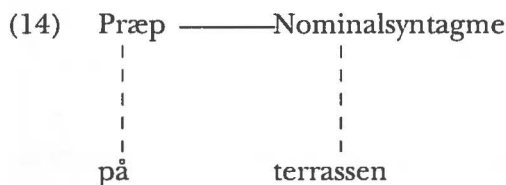
Engelsk har derimod altid obligatorisk opskrivning.

4. Katataksens nødvendighed

Grammatik over det Danske Sprog er en dependensgrammatik med et rigere konstruktionspotentiale end dependensgrammatikker af amerikansk tilsnit, i den forstand at vi med den danske og europæiske strukturalistiske tradition fastholder behovet for gensidig dependens (katatakse).

I den generative grammatik er PP et hypotagme med P som kerne og DP som adled. Der er ikke andre muligheder, men i europæisk

tradition er PP et katatagme. I eksemplerne (15)-(18) er der ingen muligheder for at udelade nominalet (styrelsen), ej heller mulighed for at udelade præpositionen. Næsten alle PP er da konstrueret som katatagmer:

Hverken den danske traditions termer eller den herskende angelsaksiske opfattelse er betegnelser for ledfunktion, men de er i realiteten karakteristisk på materialeniveau. Den generative grammatik efter Jackendoff må sige PP 'forholdsordsled', fordi DP ikke er en mulighed, og der efter systemet ikke kan konciperes en tredje løsning. Dansk tradition siger 'adverbial' om alle PP. Også dette er en implicit materialebeskrivelse.

Forbindelser af præposition + nominal forekommer i tre tilfælde, efter dansk grammatisk tradition både som faste, valensbundne adverbialer og som frie adverbialer. Som frie adverbialer:

(15) De dansede *på terrassen*

Som faste adverbialer (16)-(18). Ser man traditionen gennem GDS' briller, er der tre hovedtyper: Faste adverbialer er enten: 1) dele af sammensat prædikat, alle med enhedstryk, svarende til prædikativeksempler som *hun er træt, bolden er ude*.

(16a) Han er *i skole*

(16b) Hun blev *med barn*

(16c) De kom *i vanskeligheder*

(16d) De er *i vanskeligheder*

(16e) Han gik *til lægen*

Eller de er 2) argumenter til et sammensat prædikat, enten styret af et direktionalt adverbium:

- (17a) Han er ude *på terrassen*
 (17b) Hun stillede vasen hen *i vinduet*
 (17c) Han gik hen *til lægen*

eller af et verbum der styrer en lokativ:

- (18a) De befinder sig *på terrassen*
 (18b) Hun bor *i Paris*

eller de er 3) såkaldte middelbare objekter (GDS' terminologi er angivet i parentes):

- (19a) De læste *på lektien* (direkte objekts antiled, DOA)
 (19b) Hun skaffede en fribillet *til sin mand* (indirekte objekts antiled, IOA)
 (19c) Hun stillede vasen henne *i vinduet* (lokativled)

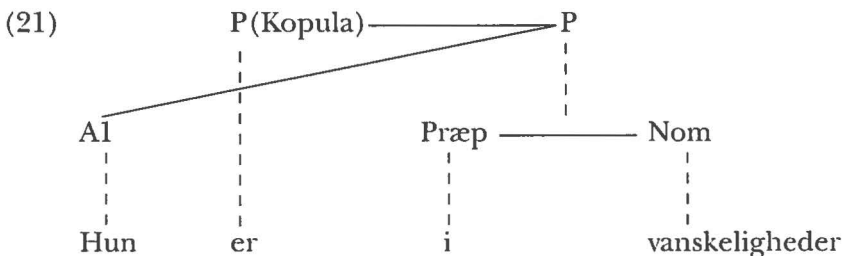
Ingen af disse ledtyper kan opfylde elementære udeladelsestest (Weglasproben). Jeg angiver kun et enkelt eksempel:

- (20) *Hun stillede vasen hen vinduet
 *Hun stillede vasen hen i

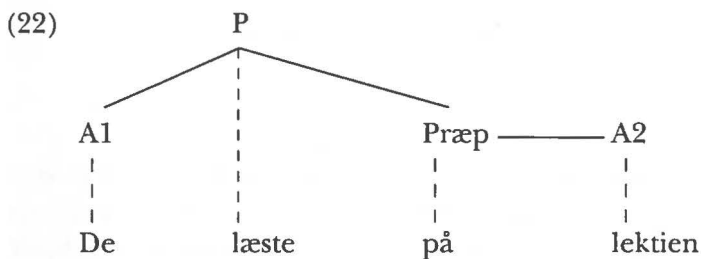
Intet af leddene kan undværes, og intet af dem har status som kerneled, men de forudsætter hinanden i den helhed de danner.

Strukturen i (14) kan da viderekonstrueres på tre måder:

1. Som frit adverbial, prædiceret om resten af sætningskernen (strukturen angives ikke her)
2. Som del af sammensat prædikat (semantisk hovedprædikat). Strukturen er (21):

3. Som argument, for et sammensat prædikats hovedprædikat (adjektiv eller traditionelt adverbium), eller for et lokativt verbum, eller, som her i (22), som det direkte objekts antiled.

Strukturen i (22) er – mutatis mutandis – fælles for alle eksemplerne (17-19). I (17) styrer det direktionale eller statiske stedsadverbium præpositionen.

Kun i ét – semantisk afgrænset og syntaktisk afgrænseligt – tilfælde er det muligt at udelade præpositionens styrelse. Det er i sammensat prædikat når præpositionen bevarer sin lokale betydning, fx:

- (23a) Han sprang af
- (23b) Han sprang af cyklen
- (24a) Skruen er i
- (24b) Skruen er i murpløkken
- (25a) Låget er på
- (25b) Låget er på gryden

Denne type kan ikke i sig selv begrunde en generel PP-analyse med Præp som kerneled. Hvis den viser noget, er det netop behovet for både at have hypotaktisk og katataktisk konstruktion. Der er netop tale om en konstruktionsforskel mellem to undertyper af sammensat prædikatsdannelse, lokal og ikke-lokal.

Katataksen er også nødvendig som fast relation mellem de to dele af sammensatte prædikater, fx ved sammensat konstruktion med temporale, modale og kopulære hjælpeverber. Strukturen noteres:

jf. eksempel (21).

Peter Juul Nielsen (2008) gennemfører en overbevisende analyse af kongruenskonstruktion som sammensat prædikation med katatakse mellem de to subprædikater, fx:

- (27a) Hun ligger og roder efter noget under sengen
- (27b) Tager du lige og fejer op efter dig?
- (27c) Kraka tog et løg og bed i

Han præciserer katataksbegrebet så det eksplicit opfattes som en gensidig forudsætningsrelation for konstruktionen af en bestemt kategori. Altså: for at danne kongruensprædikater er der brug for både subprædikater 1 og subprædikater 2⁷. Det er en god og nødvendig eksplicitering, der vel kan kaldes en funktionel tolkning af katataksbegrebet: Både A og B er nødvendige for at danne helheden C.

Skellet mellem katatakse og hypotakse giver altså værktøjer til en redegørelse for den kompositionelle tværgående struktur i grammatikken, samtidig med at man kan fastholde en paradigmatiske modsætning mellem og organisation af sætningskonstruktioner som komplekse, betydningsbærende tegn. Der er således kompositionelle lighedstræk mellem det direkte objekts antiled og det indirekte objekts. Disse objekter er organiseret i paradigmer der her gengives ved eksempelpar:

- (28a) De læste bogen (DO)
- (28b) De læste i bogen (DOA: direkte objekts antiled)

- (29a) Hun forærede ham manuskriptet (IO)
- (29b) Hun forærede manuskriptet til ham (IOA: indirekte objekts antiled)

Frit indirekte objekt:

- (30a) Hun sendte ham manuskriptet (IO)
- (30b) Hun sendte manuskriptet til ham (IOA)

7. Man undgår således at stå med – indlysende forkerte – modargumenter mod katataksen som at man jo har sætningen *hun roder efter noget under sengen*.

Alle tre paradigmer har en katataktisk struktur for antileddet, svarende til den der er vist i (22). For DOA er det A2, for IOA er det A3. Tilmed er der en kodning i telicitet, tydeligst i (28ab) med modsætningen telisk-atelisk. Men også (30) kan vises at have en sådan modsætning mellem telisk læsning (30a) og atelisk læsning⁸ (30b), jf. Heltoft 2000.

5. Adverbialsystematikken

Ovenstående analyse af præpositionalkatagmer giver som resultat en nydefinition af kategorien adverbialer, således at den herefter kun omfatter frie led, og de faste adverbialer overgår gennem omtolkning til andre ledtyper. Den traditionelle opdeling af adverbialer som man finder den hos Erik Hansen (1970), er som følger:

Der er tre typer frie adverbialer, sætningsadverbialer (a1): *jo, sgu, skam, vel, vist, nok, formodentlig, egentlig, heldigvis, åbenbart*; tids- og stedsadverbialer (a2): *atter, ofte, i går, her, i København, på tirsdag* osv. og verbaladverbialer (a3), især afledt med *-t*: *hurtigt, smukt, generøst, snedigt* osv. I modsætning til disse tre typer står de faste, valensbundne adverbialer, der sammenfatter de typer der gives eksempler på i (16)-(19), dog uden at de underopdeles.

De faste adverbialer fordeles således på i forvejen nødvendige funktioner som argument og prædikat. Tilbage bliver kun frie led med skopus:

1. Verbaladverbialer. Skopus over en verbalstamme
2. Tids-, steds- og omstændighedsadverbialer. Skopus over en prædikation (sætningskerne).
3. Sætningsadverbialer. Skopus over en proposition. (Jf. begrebet proposition i sproghandlingsteorien, om ytringen minus den illokutionære funktion eller markering. Hertil regnes *formodentlig, egentlig, heldigvis, åbenbart* oma.

Derimod udskilles der fra (a1) en strukturelt anderledes gruppe af partikler, der har skopus over hele det strukturelle sætningstræ, inklusive den illokutionære ramme: *jo, sgu, skam, vel, vist, nok*, og adskillige andre.

8. (30b) tager ikke stilling til om manuskriptet når frem, det gør derimod (30a).

De angiver relationer mellem ytringen og andre mulige ytringer eller synspunkter i teksten eller dialogen, jf. polyfoniteorien og især dens danske udvikling, fx Rita Therkelsen mfl. 2007.

6. Modus betinger topologien

En anden radikal forskel mellem en konstruktionsgrammatik som Crofts og *Grammatik over det Danske Sprog* er behandlingen af topologien som et særligt område der kan skelnes fra syntaksen forstået som kombinatorik, og hvor position kan fungere i egen ret som et tegnudtryk. Topologien er lige som konstruktionslæren et område med paradigmatiske organisation.

Dansk sætningstopologi er normalt og traditionelt blevet forstået som læren om ledstilling i henholdsvis hovedsætninger og bisætninger. Det er en hovedpointe i GDS at der ikke er nogen topologisk forskel mellem hoved- og bisætning på dansk, men derimod et topologisk system der er underordnet valget af morfologisk modus (imperativ vs. ikke-imperativ), og som selv må karakteriseres som modusystem.

Den vigtigste nyere behandling af området er Tanya Christensens (2007), hvor ledstillingsreglerne tolkes som indlejret i en kompleks paradigmatiske, en såkaldt hyperparadigmatisk struktur.

6.1 Imperativ og sætningens topologi

Et klassisk eksempel på et topologisk paradigme blev anført i eksempel (5) som modsætningen mellem realis (udfyldt fundamentfelt) og tomt fundamentfelt, i hovedsætning mellem deklarativ ramme og spørgende ramme:

(31a) Så spiste hun (konstatering)

(31b) Spiste hun så? (spørgsmål)

Man plejer at sige at imperativen følger Diderichsens hovedsætnings-skema 'vsa' med obligatorisk tomt fundamentfelt. Erik Hansen har gjort opmærksom på at dette ikke er rigtigt uden videre, idet der kan stå et *så* eller *da* foran imperativen, se Erik Hansen 1986. Noget sammenligneligt fundamentfelt er der imidlertid ikke tale om, for udfyldningen med et adverbial har ingen semantiske konsekvenser, og der kan derfor ikke

være tale om nogen parallel paradigmatiske organisation, se (32ab) og (33ab). Imperativen bestemmer altså sætningens topologiske ramme, og den er anderledes end ved non-imperativ, der modsætningsvis er en forudsætning for at man kan vælge mellem Realis (fremsættende rækkefølge) og Non-realis (her: spørgsmål) som i paradigmet (5) og (31).

(32a) Så spis dog! (ordre, instruks)

(32b) Spis dog!

(33a) Så spis du bare! (tilladelse, tilbud)

(33b) Spis du bare!

Hertil kommer en anden kodning betinget af imperativ, nemlig udfyldning eller ikke-udfyldning af subjektsplassen ved imperativen, et valg der ellers ikke findes. Denne modsætning er en modsætning mellem typer af illokutionære betingelser. Udfyldt subjekt peger på at der forudsættes en situation hvor sproghandlingen er i modtagerens interesse. Det drejer sig derfor om en ramme for sproghandlinger som tilladelser eller tilbud og tilråd (de to sidste er opfordringer der forudsættes at være i modtagerens interesse).

(34)	V	S	Part	Indholdsfelt
Så	spis		dog	fisken!
	Spis		dog	fisken!
Så	spis	du	bare	fisken!
	Spis	du	bare	fisken!

6.2 Sætningens topologi uden for imperativ

Topologien er altså på dette abstrakte niveau forbundet med det fleksiviske modussystem; men også modsætningen mellem de to klassiske sætningsmønstre har vi analyseret som et modussystem, i den forstand at for det første svarer dets kodninger til modsætninger der i forevejen er kendt som modusmodsætninger, og for det andet er skemaerne et valg der foreligger som en konsekvens af at imperativ ikke er valgt, men i stedet non-imperativ og/eller tempus.

Sætningsmønstrene kaldes modsætningen mellem 'vsa' over for 'sav' i Diderichsen-traditionen, markeret med halvfed i GDS-versionen af

skemaet. I tilknytning til nyere lingvistik vil jeg tale om 'vsa' over for 'sav' som V2 "finit verbum på anden plads" over for SVO-rækkefølge.

(35) GDS' sætningsskema, ultrakort version:

F	V _{Fin}	S	SA	V	Indholdsfelt
Partikel / Konjunktion		S	SA	V _{Fin} V	Indholdsfelt

Eksempler på V2 og SVO-rækkefølge, i hovedsætning og bisætning

- (36a) HS V2 'vsa': Han kan ikke beslutte sig
 (36b) BS SVO 'sav': At han ikke kan beslutte sig!
 (36c) BS V2 'vsa': (Det er klart) at han kan ikke beslutte sig
 (36d) BS SVO 'sav': (Det er mærkeligt) at han ikke kan beslutte sig

V2-mønsteret betegner 'assertivt potentiale'. En nøgle til dette mønsters semantik har man i sætninger med et styrende, overordnet prædikat der ikke kan tage en informativ *at*-sætning, men fx kræver en præsupponerende. Sådanne prædikater kan af semantiske grunde ikke indlede en V2-sætning, og dette forhold har paralleller i romansk modus, se om forholdene i italiensk ganske kort i tabel (46). (37) er således inkonsistent.

- (37) BS 'vsa' *(Det er mærkeligt) at han kan ikke beslutte sig

Velkendte eksempeltyper på SVO-hovedsætninger er (38ab):

- (38) HS 'sav' a. Hvem der havde været til stede!
 b. Gid han havde besøgt sin mor oftere!

De kan sammenlignes med deres paradigmatiske modpart (39ab):

- (39) HS 'vsa' a. Hvem havde (der) været til stede?
 b. Sin mor havde han besøgt meget ofte

Mønsteret SVO 'sav' antager mange funktioner uden for 'assertivt potentiale'. Og der er flere, sædvanligvis oversete argumenter for at dette

mønster ikke er et ledsætningsmønster. Det er helt almindeligt i talesprog at SVO bruges i metaytringer der skal fritage den talende for at stå inde for den i V2 signalerede illokutionære ramme og dermed mulige illokutionære værdi. Forholdet er godt beskrevet i Rita Therkelsen 2007. Eksempel på opklarende gentagelsesspørgsmål:

- (40) – Hvad hedder hunden?
- Hvad han hedder?
- Ja
- Han hedder...

Eks. Rita Therkelsen 2007, kilde Bysoc.

Eksempler på at den talende metakommunikerer om sin egen formulering følger i (41)-(42). Det er tydeligt at forholdet er gammelt, formentlig lige så gammelt som SVO-rækkefølgens placering som modsætning til V2, jf. Blicher-eksemplerne (42) og (43):

- (41) – Vi skal jo bruge noget energi.
 - Man kan bruge atom..
 - eller hvad det nu hedder
 - Atomkraft?
 - Ja, atomkraft
- DDO. Eva Skafte Jensen. 1994

- (42) Hvad skal det betyde? sagde Faderen. "Jeg huer ikke denne her Skovlouring⁹ – eller hvem han er" – svarede hun.
- Blicher. De tre Helligaftener 115

En i øvrigt ikke nærmere undersøgt, men mulig funktion af SVO-mønsteret er markering af referat eller markering af at den talende ikke bærer det illokutionære ansvar, se (43), hvor SVO markerer at der er tale om referat af noget Hr. Søren siger, jf. tysk konjunktiv I.

- (43) Det bæres mig for, at jeg skal blive Præst i Følum; ak hvor vil mine kjære Forældre glæde sig, om de leve den

9. Beboer i skovegnene mellem Silkeborg og Ry (Blichers egen note i referat).

Dag! Og saa Præstens Jens kunde blive Biskop i Viborg – som hans Fader siger – nu hvem kan vide det?

Blicher Landsbydegn 1

Det deklarative mønster i hovedsætninger angiver konstativ illokutionær ramme, dvs. det bliver normalt realiseret som en konstativ ytring – men da mønstret er den umarkerede mulighed i forhold til SVO-hovedsætningen, kan det også være fx regulativt (*nu tier du stille!*). Derimod er SVO-hovedsætningen – bortset fra de metasproglige anvendelser – markeret subjektiv (dubitativ el. emotiv), se Christensen (2007). Vi anfører modusskemaet med nye eksempler, konstrueret ud fra et eksempel fra EDG § 79, oprindeligt et eksempel fra Herman Bangs fortælling *Ravnene*.

(44) (Fru H. ytrede) *at man vidste sig snart ikke sikker noget Steds*

	HS	BS
V2 indikativ (vsa)	<i>Man vidste sig snart ikke sikker noget Steds</i>	(Fru H. ytrede) <i>at man vidste sig snart ikke sikker noget Steds</i>
SVO konjunktiv (sav)	<i>Mon man snart vidste sig sikker noget Steds?</i>	(Fru H. ytrede) <i>at man snart ikke vidste sig sikker noget Steds</i>

(45)

	HS	BS
V2 indikativ	<i>assertiv illokutionær ramme</i>	<i>assertivt potentiale</i>
SVO konjunktiv	<i>subjektiv illokutionær ramme</i>	<i>neutral form</i>

At betegnelserne 'indikativ' / 'konjunktiv' måske kunne komme på tale, skyldes den næsten fuldstændige parallel til fordelingen mellem fleksivisk indikativ og konjunktiv i fx italiensk, jf. følgende eksempler:

(46)

	HS	BS
indikativ	<i>nessun dorme</i>	<i>è chiaro che nessun dorme</i>
konjunktiv	<i>nessun dorma</i>	<i>è strano che nessun dorma</i>

Langt væk fra diskussionen om den radikale konstruktionsgrammatik? Nej, den foreslåede analyse af ledstilling på dansk er et eksempel på kombineret paradigmeanalyse, et syntetisk hyperparadigme, som Tanya Christensen (2007) kalder det. Og kombinationen er kompositionelle syntagmetyper (hierarkisk struktur) og ledstilling (topologi), på en måde så det skulle være klart på hvilke punkter denne form for organisation minder om morfologiske paradigmers indholdsorganisering. Og samtidig sker det på syntaktisk grundlag i bred forstand, uden inddragelse af valenssynspunkter og leksikon.

Kilder

- Steen Steensen Blicher. *Himmelbjerget og andre noveller*. Udgivet af Søren Baggesen. Dansk lærerforeningen.
- Steen Steensen Blicher. *En Landsbydegns Dagbog*. Peter Brask 1983. *Om En Landsbydegns Dagbog*, Bd. 2. København Gyldendal.

Henvisninger

- Christensen, T. (2007). *Hyperparadigmer*. Institut for Kultur og Identitet. Roskilde Universitetscenter.

- Comrie, B. (1977). In defense of spontaneous demotion: the impersonal passive, i P. Cole & J. M. Sadock (red.) *Grammatical Relations* (Syntax and Semantics 8), New York: Academic Press, 47-58.
- Croft, W. (2001). *Radical Construction Grammar. Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Diderichsen, P. (1946). *Elementær dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Dyvik, H. (1986). *Grammatikk og empiri. En syntaktisk modell og dens forutsetninger*. 1-2. Skriftserie fra Institutt for fonetikk og lingvistikk. Serie B nr. 24. Universitetet i Bergen.
- Eisenberg, P. (1989). *Grundriss der deutschen Grammatik*. Stuttgart: Metzler
- Givón, T. (1995). *Functionalism and Grammar*. Amsterdam: John Benjamins.
- Halliday, M. A. K. (1994). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- Hansen, E. (1970). Sætningsskema og verbalskemaer, *NyS (Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori)* 2, København: Akademisk Forlag, 116-137.
- Hansen, E. (1986). Imperativens fundamentfelt. Et råmateriale. *NyS (Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori)* 16-17, København: Akademisk Forlag, 99-104.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2005). Konstruktion og valens. Objekt med verbal infinitiv som eksempel, *Ny forskning i Grammatik* 12, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 99-118.
- Harder, P. (1996). *Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure, and Tense in English*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Heltoft, L. (1992). The Topology of Verb Second and SVO Languages. A Study in the Sign Functions of Word Order, i M. Herslund (red.) *Word Order, Copenhagen Studies in Language* 15, 13-64.
- Heltoft, L. (1996a). Topics in Danish and in Universal Grammar, i L. Heltoft & H. Haberland (red.) *Proceedings of the Thirteenth Scandinavian Conference of Linguistics*, Department of Languages and Culture, Roskilde University, 251-262.
- Heltoft, L. (1996b). Paradigms, Word Order and Grammaticalization, i E. Engberg-Pedersen, M. Fortescue, P. Harder, L. Heltoft & L. Falster Jakobsen (red.) *Content, Expression, and Structure: Studies in Danish Functional Grammar*, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 199-234.

- Heltoft, L. (1997). Det danske morfologiske system, *Selskab for Nordisk Filologi, Årsberetning 1996-97*, København, 85-99.
- Heltoft, L. (2000). Positivled, antiled og komitativled i dansk, *Ny forskning i Grammatik 8*, Odense: Odense Universitetsforlag, 89-106.
- Heltoft, L. (2001). Recasting Danish Subjects, i J. T. Faarlund (red.) *Grammatical Relations in Change*, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 171-204.
- Heltoft, L. (2003). Iconic and categorical focus systems in Scandinavian, i J. Hetland & V. Molnár (red.) *Structures of Focus and Grammatical Relations*, *Linguistische Arbeiten 477*, Tübingen: Max Niemeyer, 41-87.
- Herslund, M. (2006). La topologie du français à la lumière de deux autres systèmes. Le danois et l'ancien français, *Linguisticae Investigationes 29:1*, 103-113.
- Hjelmslev, L. (1943). *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse*. København: Munksgaard.
- Jensen, E. Skaftø (1994). *Nekusadverbialets placering i ledsætninger*. Specialeafhandling. Institut for Nordisk Filologi.
- Mathesius, V. (1975). *A functional analysis of present day English on a general linguistic basis* (red. J. Vachek). The Hague: Mouton.
- Nielsen, P. Juul (2008). *Kongruenskonstruktioner i dansk. En syntaktisk analyse af indhold og udtryk*. Specialeafhandling i dansk. Roskilde Universitetscenter: Institut for Kultur og Identitet.
- Therkelsen, R. (2007). Spørgsmålgentagelse. Et polyfont fænomen på dansk, i R. Therkelsen, N. Møller Andersen & H. Nølke (red.), 361-372.
- Therkelsen, R., N. Møller Andersen & H. Nølke (red.) 2007. *Sproglig Polyfoni. Tekster om Bachtin og ScaPoLine*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Appendix

Grammatik over det Danske Sprog Indholdsfortegnelse

Forord

- I Sprogvidenskabelig indledning
 - I A Tradition og funktion (*Erik Hansen og Lars Heltoft*)
 - I B Sprog som handling (*Lars Heltoft*)
 - I C Sprogets meddelelsesfunktion. Grammatisk sammenbinding (*Lars Heltoft*)
 - I D Rektion, konstruktion og valens (*Erik Hansen og Lars Heltoft*)
 - I E Indholdssyntaks (*Erik Hansen og Lars Heltoft*)

- II Morfologisk og syntaktisk oversigt
 - II A Ordklasserne (*Lars Heltoft*)
 - II B Strukturen i det danske fleksivsystem (*Lars Heltoft*)
 - II C Orddannelse (*Erik Hansen*)
 - II D Syntagmer og konstruktioner (*Erik Hansen og Lars Heltoft*)
 - II E Ledstilling (*Lars Heltoft*)
 - II F Syntaktisk tryk (*Erik Hansen*)

- III Nominaler (*Erik Hansen*)

- IV-VIII Prædikatsdannelse
 - IV Diatese (*Lars Heltoft*)
 - V Tempus (*Lars Heltoft*)
 - VI Modus og modalverber (*Lars Heltoft*)
 - VII Sammensat prædikation (*Lars Heltoft*)
 - VIII Sideordning og kongruenskonstruktion (*Erik Hansen*)
 - IX-X Frie led
 - IX Frie led I: Adverbialer og dialogiske partikler (*Lars Heltoft*)

- X Frie led II: Interjektionaler og illokutionære partikler
(*Lars Heltoft*)
- XI-XIV Sætningled og konstruktionstyper
- XI
- Indledning (*Lars Heltoft*)
- XI A Subjektet (*Lars Heltoft*)
- XI B Subjektets antiled (*Lars Heltoft og Erik Hansen*)
- XI C Subjektets medled (*Lars Heltoft og Erik Hansen*)
- XII
- XII A Subjekt og objekt – transitivitet og diatese
(*Lars Heltoft*)
- XII B Det indirekte Objekt (*Lars Heltoft*)
- XII C Antiobjekt – til det direkte og det indirekte objekt
(*Lars Heltoft*)
- XII D Objekternes medled (*Lars Heltoft*)
- XII E Lokativ konstruktion (*Lars Heltoft*)
- XII F Syntaktisk konstruktion og semantiske roller
(*Lars Heltoft*)
- XIII At-infinitiv (*Erik Hansen*)
- XIV Ledsætninger
- XIV A Eksplikativsætninger (*Erik Hansen*)
- XIV B Implikativsætninger (*Erik Hansen*)
- XIV C Operatorsætninger (*Erik Hansen og Lars Heltoft*)
- XV-XIX Topologi
- XV Sætningsskemaet (*Lars Heltoft*)
- XVI Lighed og vægt (*Lars Heltoft*)
- XVII Talesprog og topologi (*Lars Heltoft*)
- XVIII Ledstilling som modus og illokutionær ramme (*Lars Heltoft*)
- XIX Topologisk sammenbinding (*Lars Heltoft*)
- XX Sammenbinding ved konstruktion (*Erik Hansen*)

XXI	Registre
XXI A.	Definitionsregister
XXI B.	Register over objektord
XXI C.	Generelt register
XXII	Kilder
XXIII	Litteratur og referencer